

BİLECİK OSMANGAZİ CAMİİ

Erdal Mean*

Özet

Sakarya ırmağı çevresinde topraklara sahip, antik çağlardan günümüze değin tarihin her döneminden izler taşıyan Bilecik, Kayı Boyu'nun Ertuğrul Gazi önderliğinde Orta Asya'dan 400 çadırla gelip; Söğüt'te kök saldı, yurt edinip yerleştiği, Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ve Kurtuluş Savaşı'nın en çetin mücadelelerinin verildiği, Kuruluş ve Kurtuluş şehridir.

Bu makalenin amacı; Bilecik'te ilk Osmanlı yerleşiminde, dere kenarında kurulmuş olan, büyük bir kısmı yıkılmış ve günümüzde sadece cami ve avlu kısmının kuzey duvarları ile tek şerefeli minaresi ayakta kalmış olan Osman Gazi Camii'nin arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan bilimsel verileri değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler:

Bilecik, Osmangazi Camii, cami kitabesi.

BİLECİK OSMANGAZİ MOSQUE

Abstract

Bilecik which is located around the Sakarya River carries the traces of different ages of history from antiquity to the present. Bilecik is the source of important historical information because it is both the first capital of the Ottomans and among the important battlefields of war of independence. Kayı Clan, under the leadership of Ertuğrul Gazi, came from Central Asia with 400 tents and settled down to Bilecik. The Ottoman Empire was found and the hardest battle of Turkish Independence War occurred in this city.

The purpose of this article is to evaluate some scientific data which was brought into light after archaeological excavations of Osman Gazi Mosque which was founded on the river edge in Bilecik, the birthplace of the Ottoman Dynasty. Most parts of the mosque were collapsed but today the north walls of the courtyard and mosque and single-galleried minaret sill stand.

Key Words:

Bilecik, Osmangazi Mosque, mosque inscription.

* Bilecik Müze Müdürlüğü Sanat Tarihçisi

Giriş

2008–2009 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü Bursa Bölge Müdürlüğü'nün 03.06.2008 tarih ve 5675 sayılı kararı ve Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 04.06.2008 tarih ve 2765 sayılı kararı doğrultusunda Eski Bilecik kenti içerisinde bulunan I. derece arkeolojik sit alanı içerisinde yer alan ve G.E. E.A.Y.K.22.07.1983/A-4467 sayılı kararla tescillenmiş Osmangazi Camii'nde restorasyona yönelik temizlik ve arkeolojik kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı; günümüze yalnızca tek şerefeli minaresi ulaşan ve tarihi kaynaklarda Osmangazi Camii olarak bilinen yapıda 2008 yılında gerçekleştirilen kazı ve temizlik çalışmalarının sonuçlarını değerlendirmektir.

Osmangazi Camii

Merkez Cumhuriyet Mahallesi, Zincirlikaya Mevkii'nde yer almaktadır. Bahçeler arasında ve dere kenarına inşa edilen caminin, büyük bir kısmı yıkılmış ve günümüze ulaşmamıştır. Ayakta kalan kısımlar ise cami ve avlu kısmının kuzey duvarı ile tek şerefeli minaresidir.

Dikdörtgen kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefeli minarenin şerefe altı, kirpi saçak korunuludur. Minarenin kaidesinde kesme taş, gövdesinde tuğla malzeme kullanımı söz konusudur. Minare, caminin kuzeybatı köşesinde avlu ile bitişik olarak yapılmıştır ve avlu içinde kalmaktadır. Kapı girişinin dış kısmında yarım daire şeklinde orijinal düzgün kesme taştan eşik yer almaktadır. Minare 2000 yılında restorasyon geçirmiştir.

Mevcut izlerden yapının, doğu-batı yönünde dikdörtgene yakın bir plana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Cami ve avluya ait olan kalıntıların büyük bir kısmı toprak altında kalmış ve alan zamanla ağaçlık haline gelmiştir. İki aşamalı olarak yapılan çalışmaların birinci bölümünde temizlik, ikinci bölümünde ise kazı çalışması yapılmıştır.

03.11.2008–22.11.2008 tarihleri arasında 20 işçi ile gerçekleştirilen çalışmalarda alan öncelikle ağaçlardan temizlendikten sonra kazı çalışmalarına başlanmıştır.

Camide gerçekleştirilen kazı çalışmaları neticesinde avludan yapıya, batı yönünde giriş sağlayan 1,85 m. ölçülerinde düzgün kesme taştan giriş açıklığı bulunmuştur. Batı yönünde yer alan giriş açıklığının avlu tarafında mermerden kitabe parçaları ortaya çıkarılmıştır.

Kırık parçalar halinde bulunan kitabe, 0,81x0,97 m. ölçülerindedir. Altı satırlı kitabe metni, köşelerde rozet biçiminde yapılmış çiçek motifi ve bu çiçeklerden çıkarak kitabeyi dört yönden saran silmeler ile çerçevelenmiştir. Celî Ta'lik yazı ile dönemin Osmanlı Türkçesiyle yazılan kitabe H. 1265 (M. 1848) tarihli olup, Sultan Abdülmecid Dönemi'ne tarihlenmektedir. Kırık parçalar halinde bulunan kitabenin ilk iki satırının ilk bölümleri bulunamamıştır.

Kitabe Metninin transkripsiyonu¹

... ..Câmi’i hayr u mekârim eylemiş Rabb-ı Celil

... ..Kıldı imar-ı binâ-yı hayra çok sa’y-ı cemil

Per-güşây-ı şevk olur hayratını görse melek

Ola dehre cenâh-ı re’feti zıll-ı zalil

Cedd-i pâk-i emcedi **Osman Hân’ın** câmiin

Bilecik’tebünyanın itdi bi-misil

Eyledikçe Hak menâr-ı şevketin zîba bülend

Düşmeni çün sırra dergâh(?) ola her dem sefil

Söyledi Ziver kulu târih “cevher-i dâreyn”i

Ma’bed-i **Osman Hân** yapıldı zibâ bi-adıl / 1265

Kitabe Metninin Türkçesi

- 1- Celil olan Allah, iyilik ve güzellikleri
- 2- olalı, hayır binasını imar etmek için çok güzel gayret gösterdi.
- 3- Melekler hayratını görseler şevkle kanat açarlar. Aleme şefkat kanatları sürekli gölge ola!
- 4- Şerefli, temiz atası Osman Han’ın camisini Bilecik’te emsalsiz bir şekilde
- 5- Allah, gücünün alametini güzel ve yüce kıldıkça, düşmanı bunu görünce her zaman sefil ola!
- 6- Ziver kulu “cevher-i dareyn”i tarih olarak söyledi. Osman Han’ın mabedi güzel ve benzersiz bir şekilde yapıldı. H. 1265 / M. 1848

Yapının iç kısmında devam eden çalışmalarda kuzey duvarda simetrik düzende yerleştirilmiş 1,06x0,50 m. ölçülerinde iki dolap nişi açığa çıkarılmıştır. Cami içerisinde kuzey duvarının 184 cm. güneyinde, yaklaşık olarak 0,90 m. genişliğinde 5,14 m. uzunluğunda moloztaş örgülü bir duvar bakiyesi tespit edilmiştir. Bu duvarın hemen güneyinde duvar-dan yaklaşık 1 m. daha aşağı kotta 0,61 m. genişliğinde ve 6,70 m. uzunluğunda moloztaş örgülü ikinci bir duvar kalıntısı bulunmuştur.

Ortaya çıkarılan mevcut kalıntılar ile caminin 10.77 x 11.33 m ölçülerinde kareye yakın dik-dörtgen bir plana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yapının mevcut beden duvarları 1,10 m. genişliğinde, kireç kum karışımından oluşan harçla moloztaş örgülüdür. Moloztaş örgülü duvarda belirli aralıklarla yatay düzlemde yerleştirilmiş ahşap hatıl yeri tespit edilmiştir. Caminin güney duvarını tespit etmeye yönelik güney yönünde gerçekleştirilen çalışmalarda güney duvar ile

¹ Kitabe Metninin **transkripsiyonu** Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Meslek Yüksek Okulu Öğretim Görevlisi Edip YILMAZ tarafından okunmuştur.

ilgi herhangi bir ize rastlanmamıştır. Güney duvarla ilgili herhangi bir izin bulunmayışı bu bölümün bugün yapının hemen güneyinden geçen ve çoğunlukla yağışlı dönemlerde yağmur sularının tahliyesi amacıyla kullanılan bir dere yatağı üzerine kurulmuş olduğu izlenimini vermektedir. Bu yönde yapılan çalışmalarda 0,26 x 0,26 x 0,04 m. ölçülerinde, köşeleri pahlanmış 30 tuğla bulunmuştur. Tuğla köşelerinin pahlanmış olması, bunların mihrap köşelerinde ve/veya duvar köşelerinde kullanılmış olabileceği düşüncesini akla getirmektedir.

Caminin içerisinde gerçekleştirilen çalışmalarda bulunan iki duvar bakiyesi, yapının kurulduğu arazinin eğimli yapısından kaynaklı olarak bir teraslama yapılmaya çalışıldığını ve bir ölçüde de beden duvarlarının bu yolla desteklenmesine gerek duyulduğu düşüncesi uyandırmaktadır. Duvarlarda yatay ve dikey düzlemde ortaya çıkan ahşap hatıl izleri, yapının iki katlı veya yarım kat bodrumlu bir düzenlemeye sahip olabileceğini düşündürür. 19.yüzyılın sonlarında Eski Bilecik yerleşiminde çekilmiş fotoğrafta, caminin iki katlı olduğu görülmektedir.

Yapıda oldukça fazla ahşap hatıl izi bulunmasına karşın, kazı çalışmalarında yeterince ahşap buluntu ele geçmemiştir. Bunun en büyük nedeni ise yapının Kurtuluş Savaşı esnasında Bilecik'in Yunan işgaline uğraması ve kentin terk edilerek yakılmasıdır. Kazı çalışmaları esnasında tespit edilen yanık tabakaları bu durumu destekler niteliktedir. Ayrıca bulunan ahşap hatılların da yanmış olarak ele geçmesi bu durumu özetler.

Yapının doğusunda gerçekleştirilen çalışmalarda kuzeye doğru devam eden 0,80 m. genişliğinde moloztaş döşeli basamaklı bir yol döşemesi ortaya çıkarılmıştır.

Diğer bir çalışma alanı cami avlusunda gerçekleştirilmiştir. Avlu 12.10 x 18.50 m ölçülerinde, kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Avlunun kuzey duvarının tamamı, batı duvarının ise büyük bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Mevcut kalıntılar avlu duvarlarının 0,80 m. genişliğinde, kireç kum karışımından oluşan harçla moloz taş örgülüdür. Moloz taş örgülü duvarda belirli aralıklarla yatay düzlemde yerleştirilmiş ahşap hatıl yeri tespit edilmiştir.

Avlunun batı duvarından avlu ortasına doğru yaklaşık 9 m. uzunluğunda, zeminin altından devam eden su künkleri ortaya çıkarılmıştır. Bu künklerin yöneliş biçimi ve konumları avlunun ortasında bir şadırvanın var olabileceğine işaret etmektedir.

Avluda yapılan çalışmalarda, iki farklı dönemlere ait döşeme tespit edilmiştir. Bu döşemelerden ilki düzgün taş döşeme olup, bunun üzerine daha sonraki dönemlerde kayrak taşından ikinci bir döşeme daha yapılmıştır.

Çalışmalar neticesinde çok sayıda küçük buluntu ele geçmiştir.

Küçük Buluntular

Caminin harim bölümü ve avlu kısmındaki kazı çalışmaları sırasında, Osmanlı Dönemi'ne ait on sikke bulunmuştur. Büyük kısmı korozyonlu olan sikkelerden ancak ikisi okunabilmiştir.

1- Abdulaziz Dönemi'ne tarihlenen bakır sikke:

Ön Yüz: Tuğra Sene 4

Arka Yüz: Dür-i Be Fi Konstantiniye sene H. 1277 / M. 1860–1861

2- Osmanlı Anonim Sikkesi:

Ön Yüz: Ortada aslan figürü ve figürün etrafında noktalı bordür yer almaktadır.

Arka Yüz: Orta kısmında çiçek motifi ve etrafında nokta bordürü bulunmaktadır.

Ayrıca Osmanlı Dönemi'ne ait günlük kullanıma yönelik kaplara ait sırlı-sırsız ağız, dip, gövde, emzik ve kulp parçalarından oluşan seramik parçaları bulunmuştur.

Metal buluntular içerisinde değişik boyutlarda bol miktarda çivi, bir adet iskarpela, bir kapı tokmağı ile bir pencereye ait demir parmaklık bulunmuştur. Parmaklığın bağlantı noktaları üzerinde çiçek motifleri aplike edilmiştir.

Değerlendirme

Caminin inşa tarihine ilişkin kesin bir kayıt bulunmamaktadır. Yapı ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalarda, yapının bir vakıf kaydı olduğu belirtilmektedir.² Vakıflar Umum Kayd-ı Atıkası Bursa Esas Defteri'nde 187 numarada kayıtlı Sultan Orhan Vakfiyesi'nde Orhan Gazi'nin babası adına yapmış olduğu kaydedilmektedir.³ Vakıf kayıtlarına göre cami; Orhan Gazi Vakfı'ndan olup cihet kaydında Sultan Osman Camii'nin hitabet tevcihi "haremeyn-i şerifeyn hazinesinden mazbut evkaftan Sultan Orhan vakfı" denilmektedir.⁴

Kazı çalışmalarında bulunan kitabe 1848 yılına, Abdülmecid Dönemi'ne tarihlenmektedir. Kitabede yapının Osman Gazi adına yapıldığı kesin olarak belirtilmektedir. Ancak kitabe metninde geçen "Bilecik'te atası Osman Gazi'nin Camii'ni yaptırdı." ibaresi, yapının bu dönemde büyük bir onarım geçirerek yenilendiğini göstermektedir. 19.yüzyılın sonlarında çekilmiş fotoğrafta yapı sağlam görülmektedir. Yapının harap hale gelmesi, Kurtuluş Savaşı yıllarında Yunan işgalleri sırasında şehir terk edildikten sonra bütün kentle birlikte yakılması sonucudur. Yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan yapı kalıntılarındaki yanık izleri, ahşap külleri ve çatı kiremitlerinde yangın izleri bunu bütün ayrıntılarıyla ortaya koymaktadır.

² Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri I, İstanbul 1966, s.34

³ Mimar Tanja TAN, Bilecik'te Eski Yapıların İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, 1987, s.16

⁴ Ayverdi, a.g.e., s.34

Ayverdi çalışmasında, yapının oldukça iyi ahşap sanatı örneği yansıtan bir minberinin olduğunu ancak bu minberin İstanbul Vakıfları deposuna gönderilmekle birlikte daha sonra burada bulunamadığını belirtmektedir.⁵

Cami ve avlu kısmında yapılan kazı çalışmalarında güney duvarı ile ilgili herhangi bir kalıntı mevcut olmayıp cami ve avlunun güney duvarlarının derenin karşı tarafında yer almış olabileceğini düşündürür. Yapının kurulduğu arazideki eğim göz önüne alındığı zaman özellikle yağışlı dönemlerde oluşabilecek sel sularından yapının zarar görmemesi amacıyla burada oluşabilecek sel sularının tahliyesinin köprü vasıtasıyla yapıya zarar vermeden tahliyesinin uygun olabileceği düşünülebilir.

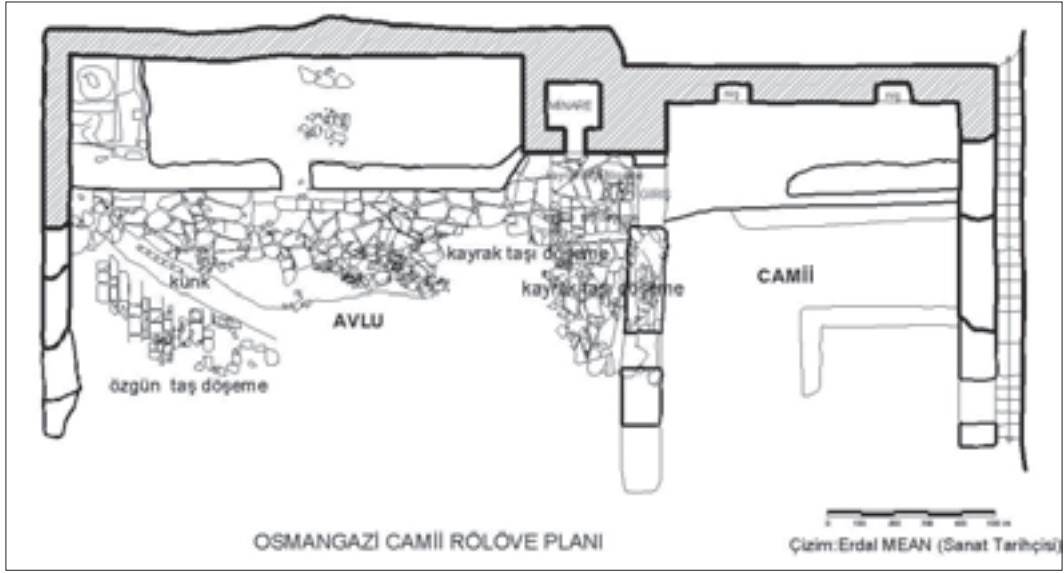
Bu alandaki arkeolojik araştırma kazı çalışmaları belirtilen parsel içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple bitişikteki parselde kazı yapma olanağı olmamıştır. Caminin kurulduğu alan engebeli bir arazide olup; sel sularının oluşturduğu dere yatağı haline gelmiştir. Kazıdan iki yıl sonra alanda yaptığım incelemelerde yağışlar sebebiyle alanda toprak aşınması meydana geldiğini; cami ile avlunun güney duvar kalıntılarının belli bir kısmının ortaya çıktığını gözlemleyerek gerekli etüt çalışmasını gerçekleştirdim. Tekrardan burada yaptığımız ölçümlerde camii alanı; 10.77x19.04 m, avlu ise 18.50x21.15 m ölçülerinde tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

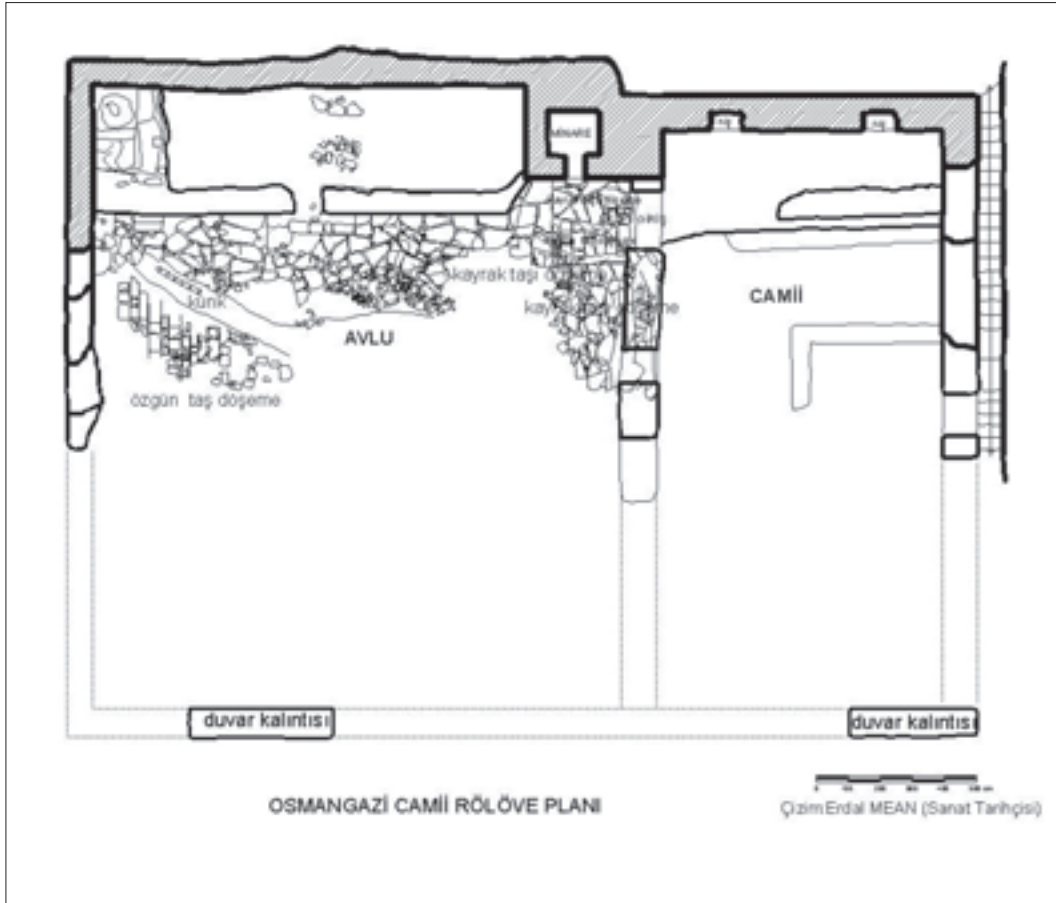
Ayverdi, E. H.(1966) *Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri I*, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

TAN, T.(1987) *Bilecik'te Eski Yapıların İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi.

⁵ Ayverdi, a.g.e., s.35

Çizim 1: Kazıdan sonra yapının mevcut planı

Çizim 2: Yağışlar sonucu ortaya çıkan güney duvar kalıntılardan sonra yapının mevcut planı

Resim 1: Osmangazi Camii'nin genel görüntüsü

Resim 2: Avludan görüntü

Resim 3: Cami ve avlu kısmında temizlik çalışması

Resim 4: Kazı sırasında ortaya çıkartılan kitabe

Resim 5: Cami giriş açıklığı

Resim 6: Cami kuzey duvarında yer alan nişler

Resim 7: Avlu içinde temizlik ve kazı çalışması

Resim 8: Avluda yer alan künk

Resim 9: Avlu içerisinde yer alan döşeme taşları

Resim 10: Caminin doğusunda yer alan merdiven basamakları

Resim 11: Avlunun kazı sonrası üstten görünümü merdiven basamakları

Resim 12: Caminin kazı sonrası üstten görünümü.

Resim 13: 19.yüzyıl Bilecik fotoğrafı ve Osmangazi Camii

Resim 14: Kitabenin birleştirilmiş hali

Resim 15: Osmanlı Dönemi korozyonlu sikkeler

Resim 16: Seramik parçaları

Resim 17: Ahşap oymacılığında kullanılan İskarpela

Resim 18: Kazı sonucunda bulunan çiviler

Resim 19: Pencere korkuluğundaki detay

Resim 20: Abdulaziz Dönemi Sikkesi

Resim 21: Osmanlı Anonim Sikkesi

Resim 22: Sel sularından sonra ortaya çıkan yapının güney duvarı kalıntısı